

BRATISLAVA

Pozsony

Selmecbánya

A szepesi vár

Pozsony

A Kárpáti németek múzeuma

HONISMERETI KISKÖNYVTÁR

TÁJAK KOROK MÚZEUMOK KISKÖNYVTÁRA

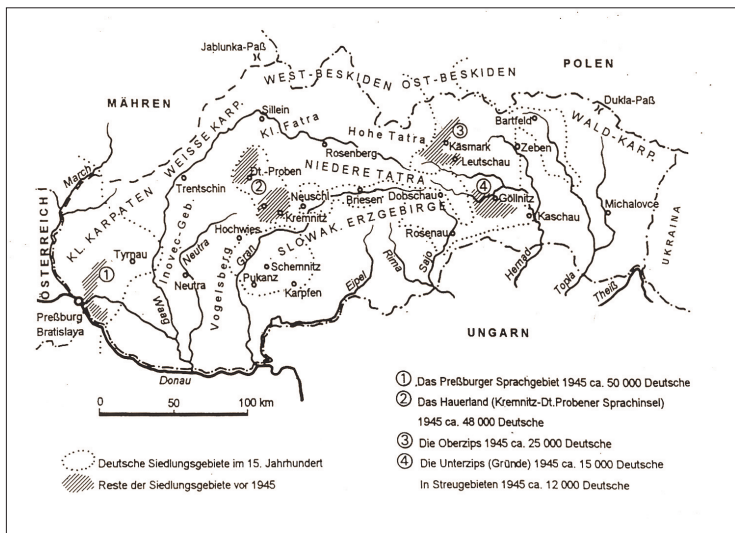
A címlapon: Litográfiák a 19. századból

A hátlapon: A kárpáti németek múzeuma Pozsonyban

E kiadványunkban rövid áttekintést szeretnénk nyújtani a kárpáti németek történelméről; múltjukról, ezen belül arról, mivel és hogyan gyarapították új hazájuk gazdaságát, kulturális-társadalmi fejlődését, művelődését, s szólunk megpróbáltatásaikról, nem éppen derűs jelenükről is – úgy, ahogyan pozsonyi múzeumuk mindezt bemutatja, dokumentálja.

EURÓPA SZÍVÉBEN

Az Európa középső részében fekvő Szlovákia mindig a fejlett civilizációk közé tartozott. Ennek komoly bizonyítéka az itt feltárt számos régészeti lelet. A szlávok előtti időszakban főleg a germán törzsek uralták ezt a térséget, i.e. 400-tól kezdve pedig a kelták hagytak itt maguk után sok értékes nyomot. I.sz. a 6. év táján a rómaiak elérték a Duna vonalát, és kapcsolatba kerültek a mai Délnyugat-Szlovákia területén élő kvádokkal. A mai Szlovákia középső és északi részén a puhói kultúra képviselői egyesültek a dákok, kelták és más germán törzsek maradványaival. I.sz. 200 körül a mai Kelet-Szlovákia területére a van-

A kárpáti németek települési helyei

dálok hatoltak be, de 406-ban a kvádokkal együtt gyorsan el is távoztak innen. I.sz. 500 körül Szlovákia területére a longobárdok jöttek be, azonban 70 év múlva ők is elvonultak. Ebben az időszakban érkeztek ide az első szláv törzsek. A 7. évszázad elején egy frank kereskedő, Szamo állt a szlávok élére, aki 35 éven keresztül irányította a nyugati szláv birodalmat. A mai Szlovákia területére rendszeresen érkeztek német misszionáriusok; 828-ban Nyitrán Adalrák sóvári püspök felszentelte az első keresztény templomot.

A KÁRPÁTI NÉMETEK

Már az első magyar király, I. István (1000-1038) korától kezdve hívtak be az országba német telepeseket, elsősorban szakembereket: bányászokat, kézműveseket, kereskedőket, de lovagokat és papokat is. Ezek a „vendégek” biztosítékokat kaptak arra vonatkozólag, hogy itt is az eredeti „német jog” szerint élhetnek. A középkori Szlovákia területén kb. 250.000 volt a németek létszáma, ami az akkori lakosság 1/4-ét

A kassai dóm (Litográfia a 19. század végéről)

tette ki. Később, a huszita mozgalom és a török elleni harcok idején, majd a magyarosítás következményeként is, a német ajkúak számában jókora csökkenés következett be.

A németek származási helyét főleg nyelvjárásuk szerint lehet meghatározni. A pozsonyi és Pozsony környéki németek egyértelműen a bajor nyelvjárást használják (használták). A Hauerlandban „kelet-középnémet-bajor” keverék nyelvjárást beszélnek, s hasonlóképpen az Alsó-Szepességben is. A Felső-Szepességre viszont a sziléziai és a szudétanémet kiejtés és beszédmod a jellemző.

A „kárpáti németek” megnevezést Raimund Friedrich Kaindl történész vezette be a 20. század elején, s a Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában élő németeket nevezte így.

SZLOVÁKIA NÉMET LAKOSSÁGA

A 19. század elejétől egészen 1945-ig átlagban 150.000 német lakos élt Szlovákia területén, főleg három nagyobb térségben:

1. Pozsony és környéke (kb. 49.000)

Az Ausztriával és Magyarországgal határos részen (1930-ban) hat német többségű községet és kilenc, jelentős német kisebbséget számláló községet tartottak nyilván. Pozsony egészen 1900-ig német többségű város volt. Pozsonytól északra a német szőlőtermelői városok, Szentgyörgy, Bazin és Modor csatlakoztak ehhez a térséghez; itt továbbra is őrizték a német hagyományokat. Pozsonytól keletre, a Csallóközben hat ilyen jellegű községet találtunk, közülük Főrév népszínháza Európa-szerte ismert volt.

2. Hauerland (kb. 40.000)

Közép-Szlovákia gazdag nemesfém- és érc-lelőhelyei nagymértékben hozzájárultak a németek betelepüléséhez. A 13. és 14. században alapították a „hét alsó-magyarországi bányaváros”-t, köztük az „arany” Kőrmöcbányát,

L. Fuchs: Göltnicbánya

az „ezüst” Selmecbányát és a „réz” Besztercebányát. A 14. század folyamán a városok (elsősorban Körmöcbánya és Németpróna) környékén önálló községeket is alapítottak; ezek lakosai a bányamunka mellett az itteni, nem éppen termékeny földeken is megpróbáltak gazdálkodni. A „Hauerland” megnevezést 1930 után kezdték használni, mivel a 24 német település közül 8-nak a neve „-hau” szótaggal végződött, ami az erdő fáinak kivágása után keletkezett tisztást jelent.

3. Szepesség (kb. 35.000)

A késő középkor egyik legfontosabb európai kereskedelmi útvonalán fekszik, amely a Hernád és a Viszlába torkolló Poprád folyó völgyeivel kötötte össze Magyarországot Lengyelországgal. Felső-Szepességben a 13. században alakult meg a Szepességi Városok Társulása, Késmárk és Lőcse központokkal. A Hnilec folyó mentén hat bányaváros épült ki, a Bódva völgyében pedig Mecenzéf és Stósz, a háromkovácsok városkái. Egy aránylag kis területen, amelyet gyönyörű magaslati természet vesz körül, a Szepességben a középkori művészi értékek olyan gazdagsága keletkezett, amilyennel kevés térség dicsekedhet.

A felsorolt három térségen kívül még kb. 26.000 német élt a mai Szlovákia területén. A kárpáti németek vallási megoszlása: 65 %-uk katolikus, 30 %-uk evangélikus, 5 %-uk pedig más hitvallású volt, közöttük izraelitákat és felekezet nélkülieket is kimutattak.

TOVÁBBI KÁRPÁTI NÉMET LAKÓHELYEK

A habánok

A 16. és a 17. században Szlovákia területére vallási okok miatt kézművesek és iparosok jöttek a német országrészekből és Svájcból. Anabaptisták voltak, habánoknak nevezték őket. Hitük alapján, mely szerint közösségeket alkottak, közös településeket, ún. „udvarokat” alakítottak ki. Nagylévárdon pl. egész habán negyed létesült, Ószombatban is habán közösség jött létre. Többféle kézműipart műveltek, de elsősorban a kerámiakészítés mesterei voltak.

Betelepítés a 18. században

Magyarországon Mária Terézia és II. József uralkodása idején újabb betelepítések mentek végbe; a mai Szlovákia területére ekkor német lakosok is szép számmal érkeztek. A Kis-Kárpátokban német favágótelepüléseket alakítottak ki. 1786-ban Diószegre több német nyelvű országból jöttek be telepések – itt minden ilyen család kapott földet,

mezőgazdasági eszközöket, két lovat, tehenet és élelmiszert.

Vörsköön kamaduliták laktak, egy katolikus szerzetesrend tagjai. Megreformálásuk kapcsán II. József ezt a rendet feloszlatta. 1786-ban több mint 100 német család kapott birtokot, főleg Alsólehnicen.

Csermend

Az 1857-58-as években eladásra kerültek a Nyitra folyó völgyében, Csermend mellett fekvő birtokok, amelyek gróf Degenfeld-Schinburg és báró Heinrich von Splenyi tulajdonában voltak. Az ügynökök egészen Hannoverbe és Oldenburgba jutottak el, ahol a birtokok megvásárlására számos családot nyertek meg. 1858 őszén Gerhard Heuer Suttrupból vezette a települőket az új hazába. A további csoportot pedig Steltenpohls Schemdeből vezette az itteni birtokokra.

Felsőmihályi

Varannótól 10 km-re északra fekszik ez a község, ahol 1944-ig valódi Cheb környéki német nyelvjárásban beszéltek. 1899-ben német földművesek vásároltak itt birtokokat; ők nagyrészt a csehországi Tachov környékéről származtak, azonban ide nem onnan érkeztek, hanem már Kelet-Galíciából, Ludvikovkából és Versinietzből. A férfiak többnyire kitanult ácsok voltak, de sokan közülük a Merník melletti higanybányában is dolgoztak.

Másodszori letelepülés

A hegyvidékek környékének terméketlen földjei és a túlnépesedés következtében több német községbe beköszöntött az ínség. Sok itteni német kénytelen volt munkát keresni Csehországban, Morvaországban és máshol is, mint idénymunkás, a vállalkozó kedvűek pedig kíváncsiak a tengeren túlra. Néhányan Szlovákia déli részén vettek birtokokat. Ily módon alapított Kaproncából és Jánosgyarmatról elvándorolt 20 német család Jászfalu mellett egy saját települést, több pálos-nagymezői és dóczyfűrészei család pedig új birtokokat vásárolt Deménden, Százdon és Verebély mellett. Számos nyitraibányai német család Nagybölgynben telepedett le.

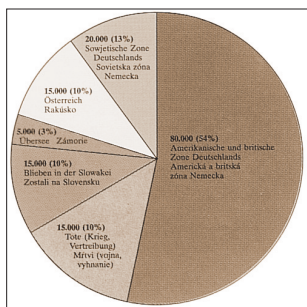
A KÁRPÁTI NÉMETEK LEGUTÓBBI ÉVSZÁZADA

A Monarchia-beli magyar államban, főleg fennállásának utolsó évtizedeiben erősödő magyarosítási folyamat ment végbe, s ez egyre jobban gyengítette a kárpáti németek nemzeti, kulturális és nyelvi tudatát, főleg a városokban. Minden német tannyelvű iskolában beszün-

tették a német mint tanítási nyelv használatát. Az 1918-ban létrejött Csehszlovákiában ezen a téren pozitív változás következett be: a nemzeti kisebbségek jogot kaptak rá, hogy lehetnek saját iskoláik, egyesületeik és sajtótermékeik. Mivel kevés volt a szakképzett tanerő, a Szudéta-vidékről érkeztek tanítók, akik a tanítás mellett segítséget nyújtottak egyesületek alapításában és munkaszervezésben, s újraélesztették a német lakosság nemzeti öntudatát. Politikailag a kárpáti németek nem voltak egységesek, csak a Szepesség támogatta szinte egy emberként a Szepességi Német Pártot. 1929-ben megalakult a Kárpáti Német Párt, amely 1935-ben választási koalícióra lépett a Szudétanémet Párttal. 1938 októberében a KNP átalakult: a neve Német Párt lett, s tagjai közé hívott minden szlovákiai német felnőtt lakost. Ez a párt a nemzeti szocialista eszmék híve és terjesztője volt, s túlzott agitációs tevékenysége is ebből indult ki. A kárpáti németek, csakúgy, mint Szlovákia más polgárai sem, természetesen nem támogatták egységesen a német fasizmust. A Szlovákia és Németország között megkötött egyezmény értelmében a kárpáti németek politikai szabadságjogokat, valamint iskolaügyi és kulturális autonómiát kaptak. Az 1943-1945 közti háborús események kapcsán a kárpáti németek között is válsághangulat alakult ki. A Szlovák Nemzeti Felkelés idején, 1944 őszén főleg a Hauerlandban és a szétszórt közösségekben élő németeket érték megtorlások. Ezzel elkezdődött a kárpáti németek vészőfutása.

A VILÁGHÁBORÚ UTÁNI IDŐSZAK

A kárpáti németek, hasonlóképpen, mint a Németország keleti részében élő sok millió lakos, megszenvedték a háborút kirobbantó német politika következményeit, valamint

met politika következményeit, valamint Sztálin és Beneš bosszúállását is. Az SzNF kitörése, 1944 ősze után a kárpáti németek magukra voltak utalva. A bosszú ürügyén tömeggyilkosságok áldozatai is lettek – a Rózsahegy, Turócnémetiben, Selmezbányán és Németprónán végbement megtorlások során több mint 450 kárpáti németet gyilkoltak meg.

A kárpáti németek 1945 után

1944 novemberében megkezdtek kitelepítésüket, s ez az itteni németek kb. kétharmadát érintette. Sokan közülük a háború befejezése után megpróbáltak visszatérni, de azokkal együtt, akik itt maradtak, gyűjtőtáborokba kerültek, s 1945-46 folyamán kitelepítették őket Csehszlovákiából. Több száz áldozata volt a nyitrai koncentrációs táborbeli körülményeknek, az elhurcolásoknak, a szökéseknek. Szlovákiában – különböző okok folytán – a kárpáti németeknek csupán 10-15 %-a maradt. Így szétverték, felbomlasztottak egy több mint 800 éve létező, gyümölcsöző kultúrát, s a kárpáti németek és a szlovákok közti jó együttélést.

A háború által szétrombolt Németországban és Ausztriában a kitelepített kárpáti németek teljesen elvesztettnek érezték magukat. Az egyházi szervezetek és papjaik segítették őket abban, hogy a szétszórta családok egymásra találjanak, és szociális segítséget is nyújtottak nekik. Ekkor szervezték meg a „Kárpáti német katolikusok segélyszervezetét” és a „Kárpáti német evangélikusok segélybizottságát”. Ezek a szervezetek adták az ösztönzést ahhoz, hogy 1949-ben megalakulhasson a „Kárpáti német honfitársi egyesület”. Ausztriában és az USA-ban is működnek a kárpáti németek szervezetei.

A KÁRPÁTI NÉMETEK SZLOVÁKIÁBAN

Nehéz lett a helyzetük azoknak a német ajkú polgároknak is, akik különféle okokból Szlovákiában maradtak. A beneši dekrétumok megfosztották őket polgárjogaiktól, vagyonuktól és emberi méltóságuktól. Az 1950. évi népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek 5179 személy vallotta magát, 1980-ban ez a szám 2918-ra csökkent. A céltudatos asszimilálás és a német tannyelvű iskolák hiánya következményeként a kárpáti németek nemzeti léte a 80-as évek végére végveszélybe került. Egy kis reménysugarat ezen a téren is az 1989. évi változás jelentett. Az 1991-es népszámláláskor német nemzetiségűnek 5629 személy vallotta magát; feltételezzük azonban, hogy ez a szám magasabb.

1990. szeptember 30-án Mecenžefen megalakult a Szlovákiai Kárpáti Német Egyesület. Öt régióra oszlik: Pozsony és környéke, Hauerland, Felső-Szepesség, Alsó-Szepesség és a Bódva völgye. Ennek a kultúregyesületnek több mint 4000 tagja van, akik a 36 helyi csoport valamelyikébe tartoznak. Területileg a legnagyobb Hauerland, több mint 1000 taggal. Az SzK Kulturális Minisztériumának anyagi támoga-

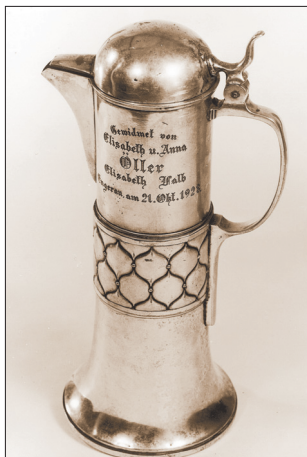

Körmöcbánya a 19. század közepén

tása, a Németországból érkező pénz- és egyéb eszközök, valamint a más országokban működő német szervezetek és ott élő magánszemélyek adományai és erkölcsi támogatása segítik a szlovákiai németeket, hogy fenntartsák és ápolhassák hagyományaikat, kultúrájukat és nyelvüket.

BÁNYÁSZAT

A magyar királyok a 13. századtól kezdve rendszeresen hívtak be az országba német szakembereket, akik fel tudták dolgozni a nemesfém-érceket. Így kerültek a mai Szlovákia területére bányászati szakemberek Karintiából, a Harz-hegységből, Cseh- és Morvaországból. Ezek a betelepültek fokozatosan megalapították Hauerland területén „a hét felső-magyarországi bányaváros“-t. Főleg a közép-szlovákiai bányavárosok, mint Körmöcbánya, Selmecebánya és Besztercebánya, fénykorukban, vagyis a 14.-16. században az egész Magyarország pénzgazdálkodásának az alapját képezték. Hauerland bányáira a két nagy vállalkozó család, az augsburgi Fuggerek és a szepességi Thurzók együttműködése idején érte el tetőfokát. Viszont Amerika felfedezése, a török háborúk által okozott rombolás, a tűzvészek, a pestisjárványok és a Habsburg-ellenes felkelések nemcsak hogy megtizedelték a német lakosságot (is), hanem maguk után vonták számos bányavállalat tönkremenését is. Csak Mária Terézia kormányzása alatt élénkültek meg ismét a szlovákiai bányák és bányavárosok, s több közülük újabb fellendülését élte meg. Sőt, a Hauerland bányáiban egyedülálló műszaki megoldásokat is alkalmaztak. Különös jelentősége volt a világ első bányászati főiskolájának, amelyet 1762-ben alapítottak Selmecebányán. 1910 után Nyitrabányán barnaszén-bányát nyitottak.

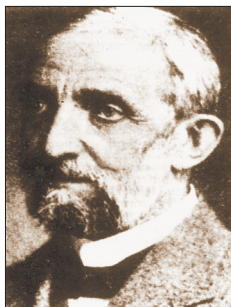
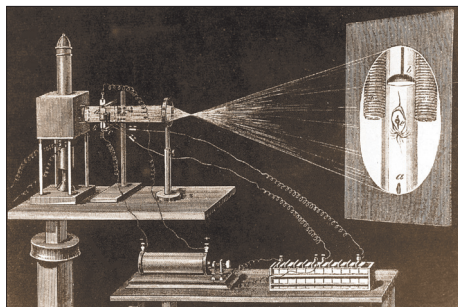
Iparművészeti termékek

KÉZMŰIPAR ÉS A CÉHEK

A kézműves iparosok első érdekvédelmi szervezetei – a céhek – Szlovákia területén a 14. században jöttek létre. Tagjai eleinte csak németek voltak. A céhszervezet egyes szabályai rendezték az egyházi és a világi hatalommal szembeni kapcsolatokat, valamint a céh tagjai közti viszonyokat, a segédek, a mesterlegények és a céhmesterek kötelességeit és jogait. Besztercebányán 1529-ben 28 kézműipari céhet tartottak nyilván, Lőcsén a középkor végén 42-t. A 18., s főleg a 19. századtól kezdve a céhrendszer fokozatosan elvesztette gyakorlati jelentőségét.

IPAR

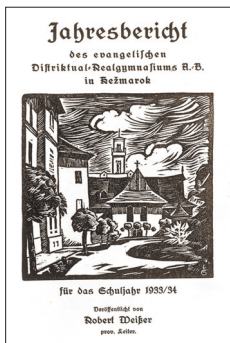
A szlovákiai ipar fejlődését jól le lehet mérni a kárpáti német vállalkozók gyárainak fejlődésén, amelyek megtették az utat a manufaktúráktól a gyárakig, bár nem mindegyikük birkózott meg sikeresen ezzel az átmenettel. Régió-, sőt nemegyszer országhatárokon túl is nagy jelentőségük volta következő családi vállalkozásoknak, ill. gyáraknak: Késmárkon a Wein (takácsmesterség, textilértékesítés), Poprádon a Cziser (papír) és az 1. Szepességi Gőz-sörfőzde, Hernádmátén a C.A. Scholtz (háztartási cikkek, zománcáru), Pozsonyban a Grüneberg (kefegyár), a Stein Testvérek (sörfőzde) és a Manderla (húsfeldolgozó üzem).

Filip Lenard és kísérlete

TUDOMÁNY ÉS TECHNIKA

A tudomány és technika fejlődéséhez sok kárpáti német tudós is hozzájárult, s ezt a nemzetközi közvélemény is nagyra értékeli. A fizikában számon tartják a pozsonyi Ján Andrej Segner felfedezését, az ún. „Segner-kereket”. Kortársa, Wolfgang Kempelen (Kempelen Farkas) megszerkesztette a beszélő gépet. A hegybányai Maximilián Hell mint csillagász, majd mint igazgató működött a bécsi csillagvizsgálóban. A szepesbélai születésű Jozef Maximilián Petzval, a bécsi egyetem professzora, a megújított fotoobjektív feltalálójaként is az ismert tudósok közé tartozott. A bécsi egyetemen működött a pozsonyi botanikus Stefan Endlicher is. A szintén pozsonyi Filip Lenard a katódsugarak vizsgálata terén elért eredményeiért 1905-ben fizikai Nobel-díjat kapott.

OKTATÁSÜGY

A német bevándorlók többségükben városi (vagy kisvárosi) jellegű településeken laktak, s ez hozzájárult ahhoz, hogy művelődésük, iskoláik már a 14. századtól kezdve fejlődésnek indultak, amit a reformáció térhódítása még tovább fokozott. Ekkor már nemcsak a városokban, hanem a községekben is saját iskoláik működtek.

A késmárki líceum évkönyve

A kárpáti németek újságjai és folyóiratai

A legjelentősebb német művelődési intézmények közé, amelyeket ismert szlovák és magyar személyiségek is látogattak, tartozott a pozsonyi gimnázium (1606-ban alapították) és a késmárki líceum (1533-ban alakult). A világ első bányászati és kohászati főiskolája pedig, amint már említettük, az 1762-ben alapított selmechányai intézmény volt.

Az Apponyi-féle 1907-es törvények erősen korlátozták a német nyelvű oktatást. Ezen a téren csak 1918 után, az I. Csehszlovák Köztársaságban változott a helyzet. Sőt, 1939-ben az Iskolaügyi Minisztériumban e célból önálló osztályt létesítettek, s ezzel a német oktatásügy jelentős támogatást és irányítást kapott. 1943-ban Szlovákiában 122 községben és városban 141 német tannyelvű elemi iskola, 23 polgári iskola, 1 tanítóképző, 2 kereskedelmi akadémia, 3 gimnázium és 17 különféle típusú szakiskola működött. 1945 után viszont a németet csak mint idegen nyelvet tanították. 1992-ben kezdték el felújítani a német nyelvű óvodákat, a bilingvis (kétnyelvű) alapiskolákat és gimnáziumokat.

A pozsonyi egyházi nőegylet zászlaja

SAJTÓTERMÉKEK

Magyarországon az első, hosszú élet-tartamú időszaki hírlap a német „Pressburger Zeitung” volt (első száma 1764. július 14-én, az utolsó 1929-ben jelent meg). Szlovákia más régióiban is (Hauerland kivételével) aránylag sok német nyelvű újságot adtak ki; pl. Lőcsén a „Zipser Anzeiger”, később „Zipser Bote” (1863-1908), Kassán a „Kaschauer Zeitung” (1872-1914), Nyitrán a „Pannonia” (1872-1897), Nagyszombatban a „Tirnauer Wochenblatt” (1869-1880), Pozsonyban a „Pressburger Tagblatt” (1870-1873, 1896-1924) jelent meg. Három újság a 40-es évekig létezett: a „Westungarische Grenzbote” (1872-1918), 1919-1945 között mint „Grenzbote” Pozsonyban, a „Deutsche Stimmen” (1934-1945) szintén Pozsonyban, a „Karpaten-Post” (1880-1942) pedig Késmárkon volt kiadva. 1991-től Poprádon jelenik meg a kárpáti németek havilapja, a „Karpatenblatt”.

EGYHÁZI ÉLET

A német telepesek, akik a 11. századtól kezdve érkeztek a mai Szlovákia területére, keresztények voltak. Az általuk alapított településeken felépítették templomaikat, amelyek nemcsak a község közepét jelezték, hanem szellemi életük központjai is voltak. A 16. században a reformáció által, amihez kezdetben a kárpáti németek többsége csatlakozott, az anyaországgal való kapcsolatuk ismét szorosabb lett. A jövőendő papok német egyetemeken tanultak, s a szlovákiai városokban német minta szerint építették ki iskoláikat (Melanchton). Az ilyen iskolákat látogató szlovákok is lehetőséget nyertek a német egyetemeken való tanulásra, s így bekapcsolódhattak a nyugat-európai szellemi életbe. A Habsburgok ellenreformációja ismét megváltoztatta a kárpáti németek vallási megoszlását: a Szepesség lényegében evangélikus maradt, Pozsony és környéke túlnyomórészt katolikus, Hauerland szinte egyöntetűen katolikus. Összességében a kárpáti németek 65 %-a volt katolikus, 30 %-a ág.h. evangélikus.

A GÓTIKA SZLOVÁKIÁBAN

Talán egyetlen más európai kulturális térségben sem található a falplasztika olyan gazdagsága, mint Szlovákiában, ahol a korai, a csúcs- és a késő gótika alkotásai megtalálhatók a kis falusi

templomokban is. A számos ismeretlen német mester munkái között a művészi és stilisztikai csúcstól Lőcsei Pál mester gazdag és sokrétű alkotásai jelentik. Sok a gótika korában készült falfestmény is.

ÉPÍTŐMŰVÉSZET

A nyugat-szlovákiai régió jellemző építményei az egyházi és világi épületek Pozsonyban, a német szőlőtermelők házai a Kis-Kárpátokban (Limpak, Bazin), és a németül beszélő habánok lakóházai az Erdőhát községeiben (Ószombat, Nagylévárd).

A közép-szlovákiai régió, Hauerland tipikus városi házai találhatók Körmöcbányán, Selmechányán, Németprónán, a német lakosok kisközségeiben és emeletes házai Körmöcbányán és környékén (Felső- és Alsóturcsek, Felső- és Alsóstubnya, Kékellő, Jánoshegy, Lucski, Nyitrafenyves).

A kelet-szlovákiai régió építőművészete igen gazdag. Ezt igazolják a németek által emelt egyházi, városi és vidéki épületek Késmárkon, Szepesszombatban, Szepesbélán, Ólublón, Szepesikáptalanban, Lő-

Jozef Damko két alkotása

csén, Újszomolnokon, Bártfán, Mecenzéfen, valamint a szepesi vár pompás látképe.

KÉPZŐMŰVÉSZET

Nem beszélhetünk valamilyen specifikus kárpáti német képzőművészeti irányzatról, de az egyes művészeti stílusoknak megvannak a képviselői. Általában azok az irányzatok vannak túlsúlyban, amelyek a nyugati országokból indultak ki, persze itt egy kis késéssel kezdték őket művelni. Ennek ellenére a kárpáti német művészek minden stílusba bele tudták vinni egyéniségüket, saját értékeiket.

A barokk stílus művelői Rafael Donner és Johann Brokoff szobrászok, Adam Fr. Oeser, Franz A. Maulbertsch, Andrej Zallinger festők. Klasszicista stílusban alkottak Franz X. Messerschmidt, Jan Rombauer, Jozef Czauszik és mások. A későbbi időszak ismert művészei voltak Karl Libay, Karl Sovánka, László Mednyánszky, Viktor Kiss, a grafikusok közül Ludvik Rohbock, Karl Frech, továbbá Viktor Tilgner, Anton Fadrusz, Alojz Rigele, Jozef Damko szobrászok és mások.

ZENE

A Duna menti országokban a zene mindig is fontos szerepet játszott. Elsősorban Pozsony (ezt a várost „Bécs elővárosa”-ként is emlegették) nevelt fel egész sor kiváló zeneszerzőt, muzsikust. Itt adott hangversenyt Haydn és Beethoven, itt ejtette ámulatba a zeneértő közönséget a hatéves Mozart és a kilencéves debütáló Liszt Ferenc. A 17. században a pozsonyi Johann Sigismund Kusser alapította a hamburgi operaházat. Egy másik pozsonyi, Johann Nepomuk Hummel volt Ei-

senstadtban Haydn követője, ő később udvari karnagy lett Weimarban – kortársa volt Goethe-nek, aki magasra értékelte tudását, művészetét. A „Notre Dame” című opera alkotói, Franz Schmidt és a zeneszerző Ernst

Farsangi tánc Nyitrabányán

von Dohnanyi is Pozsonyból származtak. A szlovákiai operett és szórakoztató zene úttörője a besztercebányai Johann Mory volt. Komáromból származott Lehár Ferenc, a bécsi operett klasszikusa. A bécsi állami opera és a bécsi népopera karnagyaként végzett komoly művészi munkát Anton Paulik.

A KÁRPÁTI NÉMETEK SZOKÁSAI

A régi hagyományok és szokások sok kárpáti német közösségben egészen a 20. századig fennmaradtak, többségük azonban már évtizedekkel ezelőtt nagyrészt feledésbe merült. A hajdani szokások közül említsük meg a következőket: ólomöntés, galuskafőzés Andrásnapra, Lucajárás, különféle fák faragása a miséhez, a lányok és asszonyok öntözése (fürdetése) húsvétkor, lánckihúzás esküvő alkalmával, az esküvői pár körbeszórása pénzzel a templomajtó előtt, májusfaállítás, szövés és tollfosztás a kamrában, különféle népi játékok, de folytathatnánk tovább is. Talán nem is létezik olyan német daltípus, amely a kárpáti németek körében nem lenne ismert, a primitív halottbúcsúztatóktól kezdve a művészileg megformált vallási énekekig. A nyelvszigetek a német dalok tárházai voltak több évszázadon keresztül.

A KÁRPÁTI NÉMETEK NYELVJÁRÁSAI

A német nyelvterületekről a középkorban érkeztek az első telepek nagyobb csoportjai. Ők a középkori német nyelvet beszélték, amit az irodalomban „mittelhochdeutsch”-nak neveztek. Mivel az elvándorlók az anyaországgal elvesztették a kapcsolatukat, beszédjükben megmaradtak a régi nyelvjárási formák. S mivel a kárpáti németek különböző térségekben telepedtek le, nem alakulhatt ki egységes nyelvjárásuk. Különféle, egymástól eltérő nyelvjárások léteztek.

Mégis – bár a Hauerland mind a 24 közösségének megvolt a nyelvjárási jellegzetessége – beszélt nyelvüket három fő csoportba sorolhatjuk. Az első a körmöcbá-

Szepességi nő népviseletben

nyai városi nyelvjárás, a második a Körnöcbánya környéki hét község nyelvjárása, a harmadik pedig a további községeké – Nyitrabánya és Németpróna térségében.

A KÁRPÁTI NÉMETEK RUHÁZATA

A túlnyomórészt evangélikus Pozsony melléki szőlőtermelő vidéken a nők egyszínű, sötét ruhát viseltek fekete köténnyel, a fiatalabbak világosabb színű ruhákban jártak, melyek népviseleti elemekkel voltak kiegészítve. A fekete túll- és horgolt fejkötők rajtuk fekete vagy egyszínű szalaggal, viselőjüknek életkorára utaltak. A férfiak öltözeke a vidék szőlőművelőinek a szokásaihoz igazodott.

A közép-szlovákiai Hauerlandban élő németek öltözeke gazdag, színes és tarka volt. A három, földrajzilag elhatárolható sziget (lásd az előző részt) az öltözködéskön is megfigyelhető. Viszont a férfiak ruházata általában erősen hatott a bányavárosok lakóinak öltözeke. A nők ruházata az egyes községekben is eléggé eltérő.

A Szepességben is háromféle népi jelleg vehető ki az öltözködésekben: a Poprád felső folyása, a Poprád alsó folyása és Alsó-Szepesség. A különálló községekben (pl. Komlóskert, Mecenzéf) itt is más-más öltözködési szokások érvényesülnek.

A kiadvány megjelenését támogatta:

Honismereti Kiskönyvtár 107. szám és a Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 764. szám

Kiadja a Komáromi (Komárno) KT Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005

Felelős kiadó: Dr. Szénássy Árpád, Dr. Mélykúti Csaba

Fordította: Barczy László

Nyomás: Nec Arte Kft., Komárno

©Minden jog fenntartva!

ISBN: 80-8056-454-X

A sorozat kiadványai megrendelhetők, megvásárolhatók:

Vydavateľstvo KT, s.r.o., 945 01 Komárno

Mederčská 9, tel.: 035/7700 869

